

Mączak, Antoni

"Rigsråd, adel og administration
1570-1648", wyd. Knud J. V. Jespersen,
Odense 1980 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 74/2, 408-409

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Historykowi polskiemu omawiana książka przynosi materiał kontrastujący z jego własnym doświadczeniem badawczym, pozwalający jednak na porównania i skłaniający do nich.

A. M.

Rigsråd, adel og administration 1570—1648, wyd. Knud J. V. Jespersen, Odense University Studies in History and Social Sciences t. 67, Universitetsforlag, Odense 1980, s. 206.

„Rada Państwa, szlachta i administracja” ten tytuł wiąże tematykę czterech rozpraw niezwykle obfitych materiałowo i ciekawych metodycznie: Grethe Ilsøe, „Det danske rigsråd 1570—88” (s. 9—34); Leon Jespersen, „Rekrutteringen til rigsrådet i Christian 4.s tid” (s. 35—122); Erling Ladewig Petersen, „Rigsråd og adelsopposition 1588: En socialhistorisk studie” (s. 123—168); Daniel O. Fisher, „Kongens unge maend: Christian 4. s kancellisekretaerer 1596—1648” (s. 169—194).

Dla niewielkiej liczebnie szlachty duńskiej, którą pomnożyć miały dopiero nobilitacje po r. 1660, udział w aparacie władzy grał wielką rolę. Dobrze zachowany materiał źródłowy pozostawiony przez dość sprawną biurokrację badanej epoki pozwala operować niemal pełnymi zbiorowościami statystycznymi. Członkowie Rady Państwa i inni urzędnicy (skarbowi, sądowi, starostowie itd.) badani są jako zbiorowość na tle grupy kontrolnej, jaką stanowi pozostała szlachta (dorośli mężczyźni). Poznajemy pochodzenie geograficzne i rodzinne radców, ich indywidualne kariery, powiązania rodzinne, zawartość wyższej grupy szlachty, która wówczas nie знаła tytułów arystokratycznych. Studium Ladewig Petersena nawiązuje do programu politycznego zawartego w petycji (*postulata*) niższej szlachty przedstawionej Radzie Państwa z okazji pogrzebu Fryderyka II. Ujmując postulata szlacheckie jako przejaw ruchu niedopuszczonych do władzy (*outs versus ins*), autor bada podziały majątkowe wśród szlachty i proces koncentracji własności w następnym półwieczu. Rozwija w ten sposób swe własne wcześniejsze badania (1967) nad kryzysem szlachty duńskiej w XVII w.

„Młodzi ludzie”, którymi zajął się Fisher to 108 sekretarzy kancelarii królewskich w latach 1596—1648. Zostali zestawieni z pozostałymi około 700 rówieśnikami, którym dane było dożyć 25 roku (s. 173) pod względem pochodzenia, wykształcenia, dalszej kariery w Danii i Norwegii (po rok 1660); zbadano też więzi środowiskowe w grupie.

Wszystkie rozprawy cechuje — tak pielęgnowana przez Skandynawów — dbałość o metodę. Wyniki prezentowane są jasno, bez udziwnień. Dominują proste tabele, choć są i wykresy (rozrzut, krzywe koncentracji i in.). Przypisy zawierają użyteczne wskazówki bibliograficzne. Wspólne indeksy osobowy i geograficzny. Brak streszczeń obcojęzycznych zmniejszy z pewnością zasięg odbioru.

Czy dadzą się z tego wyprowadzić ogólniejsze wnioski?

Kogo interesują wewnętrzne antagonizmy w łonie szlachty, ten nie powinien pominać rozprawy Ladewig Petersena. Warto, nawiasem mówiąc, poszukać wspólnego mianownika dla polskiego ruchu egzekucyjnego, dążeń szlachty w krajach szwedzkich (praca Sveņa A. Nilssona), w Inflantach drugiej połowy XVI w. i w Danii czasów Fryderyka II i regencji pierwszych lat Krystiana IV. Pozostałe studia poza ich walorami dla komparatystyki pozwalają zrozumieć nie tylko funkcjonowanie władzy w Danii za Krystiana ale, w przekonaniu recenzenta, wskazują jedną z ważnych przyczyn upadku rządów szlacheckich (*adelsvalde*) w r. 1660: znaczna część — i to najzamożniejsza, najlepiej wykształcona (*vide sekretarze*) —

była od młodości wciągnięta przez króla do aparatu władzy, urabiana przezeń i uzależniana, między innymi przemyślaną polityką gospodarczą. Choć Krystian IV nie mógł dokonać tego dzieła, uwikłany w niepomyślnie dla Danii wojny, jego następca potrafił korzystając z klęski militarnej, ale także z poparcia mieszczaństwa kopenhaskiego, przeprowadzić klasyczny monarszy zamach stanu.

Studia tu omawiane, obok dwu dalszych rozpraw Petersena z 1974 r. („Christian IV s pengeudlån til danske adelige. Kongelig foretagervirksamhed og adelig gaeldsstiftelse 1596—1625” oraz „Fra domænenstat til skattestat. Syntese og fortolkning”) mogłyby nosić wspólny tytuł: badania nad genezą absolutyzmu.

A. M.

Ingvar Elmroth, *För kung och fosterland. Studier i den svenska adelns demografi och offentliga funktioner 1600—1900*, „Bibliotheca Historica Lundensis”, L, CWK Gleerup, Lund 1981, s. 282.

Pięćdziesiąty tom serii historycznej z Lundu, redagowanej obecnie przez Brigitte Odén i Görana Rystada, jest zarazem pierwszym, który wprowadza ją do wielkiej szwedzkiej dyskusji na temat struktur władzy w wieku XVII. W tym zakresie dominuje seria prac wydawanych w Uppsali. Być może jednak już w niedługiej przyszłości przewaga konkurencji z północy zostanie zagrożona. Monografia Elmrotha — „Za króla i ojczyznę. Studia z zakresu demografii i funkcji państwowych arystokracji szwedzkiej 1600—1900” zdaje się tylko pierwszym z opracowań, na jakie pozwoli zakodowanie ogromnego, praktycznie pełnego, materiału dotyczącego rodzin arystokratycznych w ciągu trzech stuleci. W r. 1600 do szlachty można zaliczyć tylko 441 dorosłych mężczyzn, w r. 1700 ich potomków jest ok. 550, po następnych stuleciach 700 i 800; „nowa szlachta” — nobilitowani i ich potomkowie — liczą odpowiednio w r. 1700: 1950, 2900 i 3200 dorosłych mężczyzn. Różnice między „starą” i tak rozumianą „nową” szlachtą Elmroth śledzi w zakresie podstawowych zjawisk demograficznych ale interesuje go zwłaszcza zmiana zachowań pierwszej generacji nobilitowanych, różnice między wojskowymi a urzędnikami (niekiedy także w zależności od pozycji w systemie władzy). Większość zjawisk przedstawiono w tabelach w zależności od roku urodzenia w grupach (kohortach) dziesięcioletnich. Gdy to było możliwe, przedstawiono zestawienia ze szlachtą duńską, rzadziej grupami elitarnymi innych krajów.

Jakkolwiek najwięcej miejsca Elmroth poświęcił zjawiskom demograficznym, stanowią one dlań tylko problem wstępny wiodący ku analizie rekrutacji i funkcjonowania aparatu władzy, stosunku arystokracji do króla, związku składu arystokracji z prowadzonymi przez Szwecję wojnami i przemianami ustroju państwa.

Notka recenzyjna nie może zestawić w użyteczny sposób wniosków książki (nie wynikają one jasno nawet z dwunastostronicowego streszczenia angielskiego, które unika informacji kwantytatywnych). W ramach dotychczasowego dorobku badawczego nauki szwedzkiej monografia Elmrotha stanowi bardzo potrzebne uzupełnienie zarówno prac Stena Carlssona poświęconych strukturze i mobilności społeczeństwa w długiej skali czasu (1962, 1973), jak też studium Kurta Ågrenaa, analizującym arystokrację szwedzką wieku XVII w jej funkcjach i układach wewnętrznych (1973, 1976). Warto przy okazji zauważyć raz jeszcze, że historiografia szwedzka wciąż pomija ogromny materiał zebrany przez J. A. Almqvista dotyczący dziejów własności ziemskiej (t. I—III, 1931—1947). Gdybyśmy tak mieli u nas zestawione w druku dzieje własności wszystkich majątków ziemskich w XVII wieku ...

A. M.